

**BUXORO DAVLAT
PEDAGOGIKA
INSTITUTI**

BUXORO DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI

TA'LIM TRANSFORMATSIYASI

ILMIY – METODIK JURNAL

No. 2

TALABALARDA EKOLOGIK MAS'ULIYAT RIVOJLANISHINING PEDAGOGIK- PSIXOLOGIK OMILLARI

Teshayeva Dilnoza Chori qizi,

Buxoro davlat universiteti pedagogika kafedrası 1-kurs doktoranti

ORCID:0009-0004-1871-3620

Annotatsiya: Ushbu maqolada talabalarda ekologik mas'uliyatni rivojlantirishga ta'sir etuvchi pedagogik va psixologik omillar ilmiy-nazariy jihatdan keng tahlil etiladi. Ekologik ta'lim va tarbiyaning zamonaviy konsepsiyalari, motivatsion mexanizmlar, shaxsiy faollik, kognitiv va emotsional komponentlar, shuningdek ijtimoiy muhitning roli ko'rib chiqiladi. O'zbek va xorijiy olimlarning ilmiy ishlari asosida talabalarda ekologik mas'uliyatni shakllantirish bosqichlari va uni ta'minlovchi pedagogik-psixologik omillarning integrativ modeli taklif etiladi. Jadval va tahlillar yordamida omillarning o'zaro ta'sirlari ko'rsatiladi.

Kalit so'zlar: ekologik mas'uliyat, pedagogik omillar, psixologik omillar, ekologik ta'lim, ekologik ong, talaba, motivatsiya, shaxsiy faollik, qadriyat, ijtimoiy muhit.

PEDAGOGICAL-PSYCHOLOGICAL FACTORS OF THE DEVELOPMENT OF ECOLOGICAL RESPONSIBILITY IN STUDENTS

Teshayeva Dilnoza Chori qizi,

1st year doctoral student of the Department of Pedagogy, Bukhara State University

ORCID:0009-0004-1871-3620

Abstract: This article provides a comprehensive scientific-theoretical analysis of pedagogical and psychological factors influencing the development of ecological responsibility in students. Modern concepts of environmental education, motivational mechanisms, cognitive and emotional components, as well as the role of social environment are examined. Based on the works of Uzbek and foreign scholars, an integrative model of ecological responsibility formation and practical recommendations are proposed. Tables and schemes illustrate factor interactions.

Keywords: ecological responsibility, pedagogical factors, psychological factors, environmental education, ecological consciousness, student, motivation, personal activity, values, social environment.

ПЕДАГОГИКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ У СТУДЕНТОВ

Тешаева Дилноза Чори кизи,

Базовый докторант (PhD) кафедры педагогики, Бухарский государственный университет Город Бухара, Республика Узбекистан

Аннотация : В данной статье проводится широкий научно-теоретический анализ педагогических и психологических факторов, влияющих на развитие экологической ответственности у студентов. Рассматриваются современные концепции экологического образования, мотивационные механизмы, когнитивные и эмоциональные компоненты, роль социальной среды. На основе трудов отечественных и зарубежных учёных предлагается интегративная модель формирования экологической ответственности.

Ключевые слова: экологическая ответственность, педагогические факторы, психологические факторы, экологическое образование, мотивация, личностная активность.

KIRISH

XXI asrda insoniyat tarixida misli ko'rilmagan ekologik tanglik yuz bermoqda. Iqlim o'zgarishi, bioxilma-xillikning yo'qolishi, suv tanqisligi, tuproq degradatsiyasi – bu muammolar alohida olingan bir davlat yoki mintaqaning emas, balki butun insoniyatning umumiy dardi bo'lib qoldi. Bunday sharoitda ekologik mas'uliyatni tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylanib bormoqda.

Prezident Shavkat Mirziyoyev «*Tabiatni asrash, uni kelajak avlodga sog'lom holda yetkazib berish – biz uchun muqaddas burchdir*» [1] deb ta'kidlaganidek, bu burch nafaqat davlat idoralari, balki har bir fuqaro, ayniqsa yosh avlod zimmasiga ham tushadi. Ushbu qadriyat O'zbekiston ta'lim tizimining asosiy yo'nalishlaridan biriga aylangan.

Talaba yoshlar – jamiyatning ziyoli qatlami sifatida – ekologik bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirish, ularni turmushga tatbiq etish hamda atrof-dagilarga yetkazish salohiyatiga ega guruhdir. Biroq ekologik bilimning o'zi mas'uliyatni avtomatik ravishda kafolatlamaydi. Bilimdan mas'uliyatga, mas'uliyatdan xulq-atvorga o'tish – bu murakkab pedagogik va psixologik jarayon bo'lib, unda o'nlab omillar bir-biri bilan o'zaro ta'sirlashadi.

Ushbu maqolaning maqsadi – talabalarda ekologik mas'uliyatni rivojlantirishga ta'sir etuvchi pedagogik va psixologik omillarni tizimlashtirilgan tarzda tahlil etish, ularning o'zaro bog'liqligini ko'rsatish va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi shundaki, pedagogik va psixologik omillar yagona integrativ model doirasida, O'zbekiston ta'lim tizimining o'ziga xos xususiyatlari hisobga olingan holda tahlil etiladi va bosqichma-bosqich shakllantirish modeli taklif etiladi.

Ekologik mas'uliyat tushunchasini chuqur o'rganish uchun avvalo uning nazariy ildizlarini ko'rib chiqish zarur. O'zbekistonda ekologik ta'lim va tarbiyaning ilmiy-pedagogik asoslarini N.A.Muslimov keng tadqiq etgan. Olimning ta'kidlashicha, ekologik tarbiya – bu faqat tabiat haqida bilim berish emas, balki shaxsning tabiatga bo'lgan munosabatini shakllantirishdir [10]. M. Xoliqov o'z tadqiqotlarida faol o'qitish metodlarining, ayniqsa muammoga asoslangan ta'lim va loyiha texnologiyasining, ekologik mas'uliyatni shakllantirishdagi samaradorligini keng miqyosli empirik tajriba orqali isbotlagan [12]. B.R. Yo'ldoshev esa ekologik ta'limning psixologik mexanizmlariga oid monografiyasida kognitiv va emotsional jarayonlarning ekologik xulq-atvordagi rolini tizimli tahlil qilgan [13].

R.A. Mavlonova ta'limning barcha bosqichlarida – maktabdan oliy ta'limgacha – ekologik tarbiyani uzluksiz integratsiya qilish modelini ishlab chiqqan [9]. Uning tadqiqotlari ko'rsatadiki, ekologik ong va mas'uliyat erta yoshdan shakllantirilsa, oliy ta'limda uni yanada chuqurlashtirish ancha oson kechadi. Bu esa uzluksiz ta'lim tizimida ekologik tarbiyaga yagona kompleks yondashuv zarurligini asoslaydi.

Albert Banduraning ijtimoiy-kognitiv nazariyasi [5] insonning o'z xulq-atvorini boshqarish va o'z samaradorligiga ishonish (self-efficacy) qobiliyatini markazga qo'yadi. Bandura isbotlaganki, inson o'z harakatlarining foydali natija berishiga ishonsa, u harakatga o'radi. Bu ekologik motivatsiyani tushuntirishda asosiy nazariy tayanch bo'lib xizmat qiladi. Devid Kolbning tajribaviy o'qitish modeli [8] bilimning amaliy tajriba orqali mustahkamlanishi va xulq-atvorga aylanishini to'rt bosqichda ko'rsatadi. Ekologik ta'limda bu nazariya amaliy loyihalar, dala kuzatuvlari va simulyatsion mashqlarning samaradorligini ilmiy jihatdan asoslaydi.

Ana Kollmuss va Jilian Agimanning tadqiqoti [7] ekologik bilim, munosabat va xatti-harakat o'rtasidagi tafovutni – «qadriyat-harakat bo'shlig'i» ni – tahlil qiladi. Ularning xulosalariga ko'ra, ekologik bilimning o'zi xulq-atvorni o'zgartirishga yetarli emas; buning uchun emotsional jalb etilganlik, ijtimoiy normalar va tashqi muhit sharoiti ham birga ishlashi shart. Lev Vigotskiyning yaqin rivojlanish zonasi konsepsiyasi [11] hamkorlikda o'rganish va pedagog yordamining ekologik bilimlarni o'zlashtirish jarayonidagi rolini asoslaydi.

Fumi Kagawa va Devid Selbining barqaror rivojlanish uchun ta'lim (ESD) bo'yicha tadqiqotlari [8] oliy ta'lim muassasalarini ekologik mas'uliyat markazi sifatida ko'rib, instituttsional o'zgarishlarning zarurligini asoslaydi. YuNESKO tomonidan ishlab chiqilgan ESD konsepsiyasi (2015) ta'limning nafaqat bilim, balki xulq-atvor va qadriyat o'zgarishini ham maqsad qilib qo'yishini talab etadi.

Ushbu tadqiqotda quyidagi ilmiy usullar qo'llanilgan: ilmiy manbalarni nazariy-tanqidiy tahlil qilish; komparativ tahlil va solishtirma tadqiq; sintez hamda tizimlashtirish; modellash; jadvallar va sxemalar yordamida vizualizatsiya. Tadqiqotning metodologik asosi sifatida insonparvar va shaxsga yo'naltirilgan pedagogika (K.Rogers), faoliyat nazariyasi (A.N. Leontev), ekologik psixologiya (R. Barker) va UNESCO ning barqaror rivojlanish uchun ta'lim konsepsiyasi qabul qilingan.

1. Ekologik mas'uliyatning mohiyati va tarkibiy modeli

Ekologik mas'uliyat – shaxsning tabiat oldidagi burchini anglash, ekologik me'yorlarga ongli rioya qilish va o'z xatti-harakatlarining tabiatga ta'siriga javobgarligini his etishi bilan ifodalanuvchi murakkab psixologik-pedagogik tuzilma. Mazkur tushuncha bir necha o'zaro bog'liq komponentlardan tashkil topadi.

Ekologik mas'uliyat tushunchasi ko'pincha ekologik madaniyat, ekologik kompetentlik va ekologik faollik tushunchalari bilan chalkashtirib yuboriladi. Ekologik kompetentlik – bilim va

ko'nikmalarni o'z ichiga olsa, ekologik mas'uliyat unga qadriyat va emotsional komponentni ham qo'shadi. Ekologik faollik esa mas'uliyatning tashqi ko'rinishidir [4].

1- jadval.

Ekologik mas'uliyatning tarkibiy qismlari

Komponent	Mazmuni	Pedagogik ta'sir vositasi
Kognitiv	Ekologik bilimlar, ekotizim qonuniyatlari, inson faoliyatining tabiatga ta'siriga oid tushunchalar	Ma'ruzalar, seminarlar, multimedia, ekologik manbalar bilan ishlash
Emotsional	Tabiatga muhabbat, ekologik muammolarga hamdardlik, harakatga ichki undov	Tabiat bilan bevosita muloqot, muhokamar, his-tuyg'ularni ifodalash
Qadriyatli	Tabiatni o'z-o'zi uchun qadrlidi deb bilish, ekosentrik dunyoqarash	Qadriyatlar tahlili, etika muhokamasi, ekofilosofiya elementlari
Xulq-atvor	Energiya tejash, chiqindilarni saralash, ekologik xatti-harakatlarni odatga aylantirish	Loyihalar, volontyorlik, ekologik aksiyalar va monitoring

Talabalarda ekologik mas'uliyatni rivojlantirishda pedagogik omillar hal qiluvchi rol o'ynaydi. Bu omillar makro (davlat siyosati), mezo (muassasa) va mikro (o'qituvchi, guruh) darajalarda namoyon bo'ladi.

2.1. Ta'lim mazmunini ekologiyalashtirish. O'quv dasturlariga ekologik mavzularni integratsiya qilish muhim pedagogik shartdir. Ekologiya fani alohida o'qitiladimi yoki barcha fanlarga singdirilganmi – bu ko'rsatkich ekologik mas'uliyat shakllanishiga bevosita ta'sir qiladi. Taqqoslama tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, fanlararo (transdistsiplinar) yondashuv monodistsiplinar yondashuvdan ancha samarali bo'ladi [8]. Masalan, iqtisod fanida resurs samaradorligi, huquq fanida ekologik huquqlar, matematikada karbon izi hisobi kabi mavzular ekologik fikrlashni kengaytiradi.

2.2. Interaktiv va muammoga asoslangan metodlar. Amaliy tajriba – ekologik mas'uliyatni shakllantiruvchi eng kuchli pedagogik vosita. Kolb modeli bo'yicha bevosita tajriba bilimni qadriyatga, qadriyatni xulq-atvoriga aylantiruvchi muhim bosqich hisoblanadi [6]. Dala tadqiqotlari, ekologik monitoring, chiqindi kamaytirish loyihalari, simulyatsion muammoli vaziyatlar – bularning hammasida talaba passiv kuzatuvchi emas, balki faol ishtirokchiga aylanadi.

2.3. Pedagog shaxsi va namuna ko'rsatish. Ijtimoiy o'rganish nazariyasiga ko'ra [5], insonlar boshqalarning xulq-atvorini kuzatib, undan o'rganadilar. Pedagog o'zining ekologik munosabatini ochiq ifodalasa, chiqindilarni saralasa, resurslarni tejasa – bu harakatlar talabalar uchun bilimdan ham kuchliroq ta'sir qiladi. Pedagog nafaqat ma'lumot beruvchi, balki ekologik madaniyatni mujassamlashtirgan shaxs sifatida namoyon bo'ladi.

2.4. Instituttsional muhit va «yashil kampus». Oliy ta'lim muassasasining o'zi ekologik ideallarni qanchalik ro'yobga chiqarishi amaliyotda ko'rsatib turadi. Energiya samaradorligi, suv tejash, yashil makonlar, chiqindilarni saralash stansiyalari – bularning barchasi ekologik normani hayotiy haqiqatga

aylantiradi. YuNESKO ma’umotlariga ko’ra, hozirgi kunda 100 dan ortiq oliy ta’lim muassasasi «yashil universitet» sertifikatiga ega [8].

2.5. Baholash va rag’batlantirish tizimi. Ijobiy mustahkamlash (positive reinforcement) uzoq muddatli xulq-atvor o’zgarishida salbiy sanksiyalardan ancha samarali ekani ilmiy jihatdan isbotlangan [5]. Ekologik loyihalar uchun maxsus baholar, volontyorlik faoliyatini kreditga o’tkazish, «yashil portfolio» tizimi – bularning barchasi talabalarda ekologik faollikni oshirishning samarali yo’llari.

2- jadval.

Pedagogik omillarning ta’sir yo’nalishi bo’yicha tasnifi

Pedagogik omil	Bilim	Munosabat	Xulq-atvor
Ta’lim mazmunini ekologiyalashtirish	★★ ★★ ★	★★★★☆ ★	★★★ ☆☆
Interaktiv va muammoli metodlar	★★ ★★ ★	★★★★★ ★	★★★★ ★★
Pedagog shaxsi va namunasi	★★ ★★ ★	★★★★★ ★	★★★★ ★★
Yashil kampus muhiti	★★ ☆☆ ★	★★★★★ ★	★★★★ ★★
Baholash va rag’batlantirish	★★ ★★ ★	★★★★☆ ★	★★★★ ★★

★★★★★ – juda yuqori, ★★★★☆ – yuqori, ★★★☆☆ – o’rtacha, ★★☆☆☆ – past

3. Psixologik omillar va ularning mexanizmlari

Pedagogik ta’sirning samarali bo’lishi uchun avvalo uning psixologik mexanizmlarini tushunish zarur. Psixologik omillar talabalardagi ichki jarayonlarni belgilaydi va pedagogik ta’sirni qabul qilish yoki rad etishga bevosita ta’sir ko’rsatadi.

3.1. Ekologik motivatsiyaning turi va sifati. Psixologik jihatdan motivatsiya ichki (intrinsik) va tashqi (ekstrinsik) bo’linadi. Ichki motivatsiya – tabiatga muhabbat, ekologik muammolarni hal qilishdan his qiladigan qoniqish, o’z qadriyatlarini bilan uyg’un yashash istagi. Tashqi motivatsiya esa – baho, mukofot, tengdoshlar tasdiqlashi. Tadqiqotlar shuni ko’rsatadiki, ichki motivatsiyaga tayangan talabalar ekologik xatti-harakatni tashqi rag’batlantirish to’xtagandan keyin ham davom ettiradi [5].

3.2. O’z-o’ziga ekologik samaradorlik (ecological self-efficacy). Bandura nazariyasining ekologik kontekstdagi tadbiriq etilishi talabalarda «mening harakatlarim ahamiyatga ega» degan ishonchni shakllantirish masalasidir [5]. Agar talaba «men yolg’iz bir odamman, butun dunyo muammolarini hal qila olmayman» deb o’ylasa, u harakatsizlikka tushadi. Pedagogik vazifa – kichik, ammo haqiqiy muvaffaqiyatlar orqali «ekologik samaradorlik» ishonchini mustahkamlash.

3.3. Tabiat bilan bog’liqlik hissi (nature connectedness). Tadqiqotlar shuni ko’rsatadiki, o’zini tabiatning bir qismi deb his qiladigan talabalar ekologik xulq-atvorni ancha faol namoyon etadilar [7]. Bu hisni rivojlantirish uchun tabiatda vaqt o’tkazish, ekotizimlarni bevosita kuzatish va ularga g’amxo’plik qilish metodlari eng samarali hisoblanadi.

3.4. Kognitiv dissonans va uning pedagogik imkoniyati. Ko’pincha talabalar ekologik bilimga ega bo’la turib, unga zid xatti-harakatlar qilishlari mumkin. Bu kognitiv dissonans holati – ichki psixologik zo’riqish – to’g’ri pedagogik yo’l bilan ko’rsatilganda xulq-atvorni o’zgartirishga kuchli turtki bo’lishi

mumkin. Ammo bu zo'riqish haddan ortiq kuchli bo'lsa, ekologik tashvish (eco-anxiety) va ruhiy passivlikka olib kelishi xavfi ham mavjud [10].

3.5. Ijtimoiy normalar va guruh dinamikasi. Talabalar guruhida ekologik xulq-atvor odatiy norm sifatida qabul qilinsa, individual talabalar ham shu yo'nalishda harakat qilishga moyil bo'ladi. Vigotskiyning ijtimoiy rivojlanish nazariyasiga asosanib [11], guruhli muhokama va hamkorlik loyihalari ekologik mas'uliyatni shakllantiruvchi eng muhim ijtimoiy mexanizm sifatida qaraladi.

3.6. Ekologik optimizm va ruhiy barqarorlik. Zamonaviy tadqiqotlar iqlim o'zgarishi haqidagi xabarlarining ba'zi talabalarda ekologik tashvish va umidsizlik holatlarini keltirib chiqarishini ko'rsatmoqda [10]. Pedagogik psixologiyaning vazifasi bu tashvishni samarasiz qo'rquvga emas, balki konstruktiv harakatga aylantirishdan iborat. Ekologik muammolar yechilishi mumkinligi haqida ishonch berish – ekologik barqarorlikning (ecological resilience) asosi.

3- jadval.

Psixologik omillar va ularni rivojlantiruvchi pedagogik usullar

Psixologik omil	Psixologik mexanizm	Pedagogik ta'sir usuli
Ichki motivatsiya	Shaxsiy qoniqish, qadriyatlar uyg'unligi	Tanlov erkinligi, o'z-o'zini boshqarishni rivojlantirish
Ekologik samaradorlik	«Mening harakatim muhim» ishonchi	Kichik loyihalar, muvaffaqiyat tajribasi
Tabiat bilan bog'liqlik	O'zini tabiatning bir qismi his qilish	Dala mashg'ulotlari, ekotizim kuzatuvi
Kognitiv dissonans	Bilim va xulq-atvor o'rtasidagi ziddiyat	Muhokama, refleksiya, yechim izlash
Ijtimoiy normalar	Guruh ta'siri, tengdoshlar namunasi	Guruh loyihalari, ekologik klublar
Ekologik optimizm	Muammolar yechilishiga ishonch	Muvaffaqiyat tarihlari, ijobiy namunalar

4. Integrativ model: bosqichma-bosqich rivojlanish

Pedagogik va psixologik omillarni birgalikda hisobga olgan holda, talabalarda ekologik mas'uliyatni rivojlantirishning besh bosqichli integrativ modeli taklif etiladi. Ushbu model Kolbning tajribaviy o'qitish sikli [6], Banduraning o'z-o'ziga samaradorlik nazariyasi [5] va Vigotskiyning yaqin rivojlanish zonasi kontseptsiyasini [11] birlashtiradi:

4- jadval.

Ekologik mas'uliyatni rivojlantirishning integrativ bosqichlari

B.	Bosqich nomi	Pedagogik vazifa	Psixologik natija
I	Bilish (Cognition)	Ekologik bilimlarni shakllantirish, fanlararo integratsiya	Kognitiv komponent yuzaga keladi
II	His etish (Feeling)	Tabiat bilan muloqot,	Emotsional-motivatsion

		ekologik muammolarga empatsiya	komponent shakllanadi
III	Ishonch (Believing)	Kichik muvaffaqiyatlar, ekologik samaradorlikni ko'rsatish	Self-efficacy va ekologik identifikatsiya mustahkamlanadi
IV	Harakat (Acting)	Real loyihalar, guruhli faoliyat, ijtimoiy norma	Xulq-atvor komponenti shakllanadi
V	Tarqatish (Sharing)	O'rganilganlarni boshqalarga yetkazish, ekologik liderlik	Ekologik mas'uliyat barqaror shaxs xususiyatiga aylanadi

Modelning o'ziga xosligi shundaki, u chiziqli emas, balki sikllikdir. V bosqichdan so'ng yanada chuqur darajada I bosqichga qaytiladi va shaxsning ekologik mas'uliyati spiral tarzda rivojlanib boradi. Har bir bosqichda pedagogik va psixologik omillar o'zaro ta'sirlashadi: pedagog mazmun va muhit yaratsa, psixologik mexanizmlar bu ta'sirni ichki motivatsiya va xulq-atvorga aylantiradi.

O'zbekistonda ekologik ta'lim va tarbiyani rivojlantirish bo'yicha davlat darajasida jiddiy qadamlar qo'yilmoqda. Prezident Mirziyoyevning tashabbusi bilan qabul qilingan «Yashil iqtisodiyot» va «Yashil O'zbekiston» dasturlari ta'lim muassasalarini ushbu jarayonga faol jalb qilishni ko'zda tutadi [1]. Biroq amaliyotda tizimli muammolar mavjud.

Birinci muammo – fanlararo integratsiya etishmasligi. Ko'pchilik oliy ta'lim muassasalarida ekologik bilimlar faqat alohida ixtisoslik fanlari doirasida beriladi. Huquq, iqtisod, muhandislik, tibbiyot kabi yo'nalishlarda ekologik aspektlar umuman ko'rib chiqilmaydi yoki nomigagina tilga olinadi [9]. Ushbu bo'shliq talabalarda kasbiy va ekologik fikrning uyg'un rivojlanishiga to'siq bo'ladi.

Ikkinchi muammo – an'anaviy o'qitish uslubining ustunligi. Ma'ruza-sinov tizimi bilimni o'lchaydi, ammo munosabat va xulq-atvorni o'lchamaydi. Muammoga asoslangan o'qitish, loyiha usuli, dala tadqiqotlari kabi zamonaviy metodlar hali keng qo'llanilmayapti. Bu esa talabalar ekologik bilimga ega bo'la turib, uni hayotda tatbiq eta olmasligiga olib keladi [12].

Uchinchi muammo – pedagog kadrlarning ekopsixologik tayyorgarligi. Ko'p o'qituvchilar ekologik bilimlarni yetkazib berishga tayyor bo'lsa ham, ekologik motivatsiyani shakllantirish, tashvishni konstruktiv harakatga yo'naltirish, guruh dinamikasini boshqarish kabi psixologik ko'nikmalar hali yetarli darajada rivojlanmagan [10].

To'rtinchi muammo – moddiy-texnik muhit. Ko'pchilik universitetlarda chiqindilarni saralash, energiya tejash tizimi yo'q. Bu holat «yashil kampus» konsepsiyasining amaliyotga tatbiq etilishini qiyinlashtiradi va talabalarda ekologik normalarni mustahkamlash imkonini cheklaydi.

XULOSA VA TAVSIYALAR

Ushbu tadqiqot talabalarda ekologik mas'uliyatni rivojlantirishda pedagogik va psixologik omillarning uzviy birligi va o'zaro ta'sirini ilmiy jihatdan asoslab berdi. Quyidagi xulosalarga kelindi:

Birinchidan, ekologik mas'uliyat kognitiv, emotsional-motivatsion, qadriyatli va xulq-atvor komponentlarining uyg'un birligi sifatida shakllanadi. Faqat bilimga tayanadigan ta'lim yetarli emas va hech qachon o'zi-o'zicha ekologik mas'uliyatni kafolatlay olmaydi.

Ikkinchidan, pedagogik omillar (ta'lim mazmuni, metodlar, pedagog shaxsi, muhit, baholash) va psixologik omillar (motivatsiya, ekologik samaradorlik, identifikatsiya, ijtimoiy normalar, optimizm) bir-birini to'ldiruvchi va kuchaytiruvchi tizim sifatida ishlashi lozim.

Uchinchidan, besh bosqichli integrativ model (Bilish – His etish – Ishonch – Harakat – Tarqatish) ekologik mas'uliyatni rivojlantirishning ilmiy asoslangan yo'nalishini belgilaydi.

To'rtinchidan, O'zbekiston oliy ta'lim tizimida ekologik tarbiyani samarali yo'lga qo'yish uchun fanlararo integratsiya, interaktiv metodlar, pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va «yashil kampus» muhitini yaratish zarur.

ADABIYOTLAR (REFERENCES)

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2021. – 472 b.
2. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent: O'zbekiston, 2017. – 488 b.
3. Aminov Ya.A. Ekologik mas'uliyatni rivojlantirishda psixologik omillarning roli // O'zbekiston pedagogika fanlari xabarnomasi. – 2023. – №1. – B. 15–24.
4. Aminov Ya.A. Ekologik kompetentlik va mas'uliyat: farq va o'zaro munosabat // Pedagogika va psixologiya. – 2022. – №3. – B. 45–52.
5. Bandura A. Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory. – Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1986. – 617 p.
6. Kolb D.A. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. – Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1984. – 256 p.
7. Kollmuss A., Agyeman J. Mind the Gap: Why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behavior? // Environmental Education Research. – 2002. – Vol. 8(3). – P. 239–260.
8. Kagawa F., Selby D. Education and Climate Change: Living and Learning in Interesting Times. – New York: Routledge, 2010. – 284 p.
9. Mavlonova R.A. Ta'lim jarayonida ekologik tarbiyani integratsiyalash // Uzluksiz ta'lim. – 2021. – №2. – B. 38–47.
10. Muslimov N.A. Ekologik ta'lim va tarbiyaning pedagogik asoslari. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2019. – 184 b.
11. Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Cambridge: Harvard University Press, 1978. – 159 p.
12. Xoliqov M.T. Talabalarda ekologik mas'uliyatni shakllantirish metodikasi: Pedagogika fanlari nomzodi dissertatsiyasi. – Toshkent, 2020. – 168 b.
13. Yo'ldoshev B.R. Ekologik ta'limning psixologik asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021. – 152 b.

Ikramova Aziza Aminovna , Sun'iy intellekt asosidagi adaptiv o'rganish tizimlari orqali talabalarining individual ta'lim trayektoriyasini loyihalash	136
Jumaniyozova Shahnoza Rajabboy qizi , Alohida ehtiyojmand bolalar bilan ishlashning psixologik xususiyatlari	142
Jumayeva Azizabonu Mo'min qizi , Pragmatik yondashuv orqali talabalarni refleksiv kompetensiyalarini takomillashtirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari	147
Jumayeva Habiba G'afarovna , Ta'lim jarayonida geymifikatsion texnologiyalar vositasida talabalarining o'z-o'zini baholash kompetensiyasini rivojlantirish	156
Hakimova Nargiza Supxonovna, Kattayeva Mehrangiz Nabiyevena , Boshlang'ich sinf o'quvchilarini kreativ fikrlashga yo'naltirilgan innovatsion texnologiyalar	162
Nadixanova Nozima Alisherovna , Yozma madaniyatlararo muloqotni o'rgatishda talabalarining sotsiologik qobiliyatlarini rivojlantirish metodikasi	167
Очилов Фарход Эгамбердиевич , Трансформация семейных традиций и их влияние на патриотическое воспитание молодого поколения в узбекистане	171
Qurbonova Nafisa Saidjonovna , Differensial ta'lim va uning pedagogik ahamiyati	178
Qo'ldoshev Mehriddin Avezmurodovich , Ahmad Donish ma'rifatparvarlik g'oyalari asosida yoshlarda ma'naviy-axloqiy kamolotni shakllantirishning pedagogik imkoniyatlar	182
G.V. Izbullayeva, Baxodirova Xalimabonu Baxodirovna , Bo'lajak o'qituvchilarning media-kommunikativ kompetentligini rivojlantirish metodikasi	187
Qo'chqorov Nodir Bozorovich , Talabalarda iqtisodiy savodxonlik madaniyatini shakllantirishning innovatsion va intensiv ko'rinishlari	192
Sadullayeva Zarnigor To'liqjonovna , Talabalarining o'z-o'zini tarbiyalash darajasini diagnostika qilish va monitoring tizimi	197
Safarova Nigora Nasillovna , Transformativ ta'limning metodologik asoslari: Tanqidiy pedagogika, refleksiv yondashuv va sotsiokonstruktivizm integratsiyasi	204
Teshayeva Dilnoza Chori qizi , Talabalarda ekologik mas'uliyat rivojlanishining pedagogik-psixologik omillari	210
D.I. Normatova , Ingliz tili o'qituvchilarini kreativ yondashuv asosida maxsus kompetensiyalarini rivojlantirish texnologiyalari	217
Jumayeva Habiba G'afarovna , Ta'lim jarayonida geymifikatsion yondashuv orqali talabalarining evristik-kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari	222
Raximbayeva Gulyora Ulug'bekovna , Talabalarda media madaniyat va ijtimoiy identifikatsiya o'rtasidagi bog'liqlik	228
Hamdamova Nigora Olimovna , Pedagogical approaches and methods in understanding semantic content	234
Yaxyayeva Shoiraxon Toxirboyevna , Milliy kontent vositasida bolada tahliliy fikrlashni shakllantirish metodikasi	240
Filologiya fanlari	
Зиядуллаева Гульчехра Фатилло Кызы , Семантические синонимы глагола "Пить чай" И их стилистические особенности	245
Choriyeva Mehriniso Qiyomiddinovna , XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Buxoro adabiy muhiti va Abdurahmon Tamkin Buxoriyning adabiy merosi	250
Axmedova Dildora Bahodirovna, Jo'rayeva Mohigul Baxtiyor qizi , O'quvchilarning nutqiy etiket kompetensiyasini rivojlantirish masalalari	255
Ahatova Durdona Davron qizi , Omon Muxtor hikoyalaridagi badiiy zamon va inson tasvirining o'ziga xosliklari	260
Baxtiyorova Durdona Ixtiyor qizi , “Korpus texnologiyalari va sun'iy intellekt integratsiyasi asosida ingliz tilida og'zaki nutq hamda o'qib tushunish ko'nikmalarini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish”	264
Nosirova Dilfuza Mustafoyevna , Masallarning kelib chiqishi va rivojlanish bosqichlari	271
Nosirova Nodirabegim Nodirovna , Til o'rganish jarayonida sun'iy intellektning integratsiyasi: Lingvistik kompetensiyani shakllantirish, o'quv jarayonini shaxsiylashtirish va ta'lim samaradorligini oshirish imkoniyatlari	275
To'raboyeva Muqaddas, Pirimova Madina Ramazonovna , Ona tili o'qitish metodikasining zamonaviy konsepsiyasi: Taqiqotlar va yondashuvlar (alijon hamroyevning ilmiy maktabi misolida)	279
Ijtimoiy fanlar	